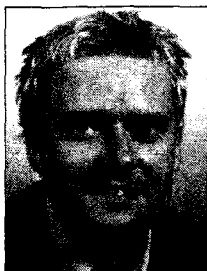

KRONIKEN I POLITIKEN / Torsdag 7. august 1997

Krigsforbrydelser er godt stof

AF CLAUD BUNDGÅRD CHRISTENSEN,
PETER SCHARFF SMITH og NIELS BO POULSEN

Det har vakt opsigt, at danske frivillige i Waffen SS var involveret i krigsforbrydelser under Anden Verdenskrig. De tre forskere, som har bragt oplysningerne frem, giver her et nuanceret billede af det grusomme kapitel i historien.

ET VIGTIGT og grupvækkende kapitel i historien om de ca. 5.500 danske frivillige i Waffen SS, som valgte Østfronten for at kæmpe på tysk side under Anden Verdenskrig, er netop ved at blive oprullet: De frivilliges krigsforbrydelser. Ingen vurdering af de danske SS-soldater i bl.a. Frikorps Danmark og divisionerne Wiking og Nordland vil

være fuldstændig uden man medtager SS-ledelsens vilje til at benytte disse 'germanske' soldater til at gennemføre den brutale tyske nyordning. Når dette er sagt, må det samtidig pointeres, at historien om de frivillige er mere sammensat end som så. De frivilliges baggrund, oplevelser og reaktioner på krigsoplevelsen var uhyre forskelligar-

tet, og før en hastig dom fældes over dem, som valgte at drage til Østfronten, bør man kaste et blik på, hvor forskellig vejen fra hvervekontoret til en celle i Vestre Fængsel nogle år senere kunne forme sig. Der var danske frivillige i snart sagt alle Waffen SS-enheder, og danske frivillige kæmpede på samtlige fronter, men især på Østfronten. Kampen mod Sovjetunionen var da også, hvad størstedelen havde i tankerne, når de meldte sig, efter at hvervningen rigtig havde taget fart med det tyske angreb på Sovjetunionen den 22. juni 1941. Fælles for SS-rekrutterne var, at de næppe havde større begreb om, hvad deltagelse i en moderne krig indebar, og da slet intet begreb om med hvilken grusomhed den tyske krig i øst blev ført. Imidlertid var en stor del af de hvervede ideologisk godt rustede til en sådan krig. De var medlemmer af det danske nazistparti, DNSAP, og nogle af dem havde allerede herhjemme udkæmpet gadekampe med unge socialdemokrater og kommunister.

DNSAPs OPFATTELSE af tilværelsen som en brutal kamp mellem gode og onde kræfter – de første repræsenteret ved nazismen, og de sidste ved jøder og bolsjevikker i Danmark såvel som i udlandet – passede som fod i hose med den undervisning, man fra Waffen SS' side gav de frivillige. Med udgangspunkt i de nazistiske raceidealer ville man skabe en arisk elitehær, og her passede danskerne fint ind i billedet. Mange var som sagt nazister ved hvervetidspunktet, og selv de som meldte sig til det officielt upolitiske Frikorps Danmark havde man fra tysk side fra første færd planer om at konvertere til nazismen. Hvordan reagerede unge danskere, som trods alt var vokset op i et demokratisk samfund på den politiske påvirkning,

som foregik blandt tropperne? For de omkring 50 procent af soldaterne, der var medlem af det danske nazistparti har det ikke været svært at tage store dele af ideologien til sig. De geopolitiske foredrag, som eksempelvis foregik på officersskolerne, om 'germanernes ret til Lebensraum mod øst' har fundet god klangbund. Selv de race- og arvebiologiske forestillinger i nazismen blev godtaget af mange, som når en officerselev skrev begejstret hjem til sine forældre om undervisningen, der indbefattede rundvisning i koncentrationslejren Dachau og fremvisning af patienter på et sindssygehospital. Han undrede først og fremmest over, at man holdt liv i 'en sådan bunke menneskevrag'.

Der var imidlertid også en stor gruppe af de hvervede, som ikke havde meldt sig til tysk krigstjeneste ud fra ideologisk overbevisning. Helt personlige motiver, eventyrlyst og for en del militærfolks vedkommende frustrationen over at stå på sidelinien i det besatte Danmark, mens et gigantisk krigersk opgør rasede i Europa, spillede også ind. Politisk motivation og de øvrige motiver blandede sig naturligvis hos hver enkelt frivillig i et ual af former. Den danske regerings afbrydelse af de diplomatiske forbindelser med Sovjetunionen og senere underskrivelse af Antikominternpagten betød for ikke-nazisterne, at man kunne få det indtryk, at Sovjetunionen lige så meget var Danmarks som Tysklands modstander. Udsendelsen af den velkendte pressemeddelelse 4. juli 1941 om, at C.P. Kryssing havde overtaget kommandoen over Frikorps Danmark med regeringens billige bidrog ligeledes til at blåstemple korpset i lidt bredere kredse end rent nazistiske.

I MODSÆTNING til det tyske uden-

rigsministerium var de danske nazister ikke særligt interesserede i, at hvervningen gjordes tværpolitisk. Da konflikter opstod i korpset mellem nazister og ikke-nazister valgte lederen af SS, Heinrich Himmler, også hurtigt side og afsatte Frikorps Danmarks første kommandør, den ikke-nazistiske Kryssing, til fordel for den fanatiske nazist og antisemit C.F. von Schalburg.

Hermed demonstreredes det, at SS var beredt på at sikre, at alle frivillige blev indpodet den rette nationalsocialistiske forståelse af Nazitysklands kamp og midlerne heri. Og det var ikke skjult for de danske frivillige, at blandt disse midler kunne være folkemordet. Da Frikorps Danmark blev indkvarteret i et tidligere kloster og sindssygehospital ved byen Posen i det vestlige Polen, opstod hurtigt det rygte blandt mandskabet, at de sindssyge – helt i overensstemmelse med hvad vi i dag ved var tysk praksis – var blevet henrettet af SS. En dansk officer skrev eksempelvis til sine forældre, at 'Kaserne her er en forhenværende idiotanstalt og desuden et forhenværende kloster. Da tyskerne rykkede ind her, skød de alle idioterne og indrettede så anstalten til en meget pæn SS-kaserne'.

NOGLE ACCEPTEREDE således fra første færd Østkrigens brutalitet. Forholdene på Østfronten kunne være medvirkende til dette. De frivillige mødte ofte et lavt teknologisk stade, en primitiv infrastruktur, samt en fattig og forarmet befolkning der i nogle tilfælde dannede partisangrupper. På den måde fik nogle bekræftet deres fordomme om Sovjetunionen som værende et land befolket af 'undermennesker' og fanatiske bolsjevikker.

Trods SS' ønske herom, var det dog langt fra alle, der tog den nazistiske ide-

ologi til sig. I mange soldaters breve spores der hurtigt stor hjemlængsel og lede ved soldatertilværelsen i almindelighed og frontoplevelsen i særdeleshed. De fleste danske frivillige blev involveret i meget hårde kampe, hvor en strøm af grønne rekrutter, der i mange tilfælde ikke engang var danske, afløste kammeraterne, der faldt en for en. De konstante tab øgede kravene til de tilbageværende, og soldaterne blev dermed stærkt overbebyrdede med arbejds- og vagttjeneste, hvorfor de ikke sjældent kollapsede af stress og udmattelse. I en rapport fra Frikorps Danmarks frontafsnit sommeren 1942 hedder det, at selv syge soldater må deltage i 'schweren Frontdienst'. Selv om Waffen SS-enheder gennemgik en god udstyret med våben, forsyninger og forstærkninger kastedes de ofte ind i de hårdeste afsnit, og for danskerne på Østfronten blev dagligdagen derfor i høj grad præget af sult, angst og stress.

I EN MODLØS soldats dagbog hedder det således den 9. december 1942: 'Ved siden af ligger der 12-14 døde og venter på at blive stedt til hvile fjernt fra hjemmet. Hvordan de har fundet døden kan være lige meget, og for dem er det ikke svært, de skal ikke lide mere af kulde og angst.' Når man følte som denne soldat, hvad var da muligheden for at undslippe Østfrontens rædsler?

Mens det i kamp med vestallierede styrker kunne være fristende at slippe bort fra fronten ved at overgive sig, var det de færreste tyske soldater, der ønskede at løbe over til Den Røde Hær. Allerede i krigens første tid havde sovjetstyrker i en del tilfælde henrettet eller tortureret krigsfanger, og dette blev af den tyske propaganda og soldaternes egen rygtedannelse blæst op til at Den Røde Hær ingen fanger tog. Sandheden

DA

Eind

MEF

for

moi

Eind

kor

pui

DEI

de

I si

sin

K2

er imidlertid, at af de skønsmæssigt 300 danske SS-soldater, der blev taget til fange af Den Røde Hær fra 1942 og frem omkom ca. 10 procent, selv om overlevelseschancerne klart var størst blandt dem, der blev taget til fange i krigens sidste dage.

En mere lokkende mulighed kunne være at desertere under orlov i Danmark. Et stigende antal danske soldater gjorde dette efterhånden som krigen skred frem. Over for fristelsen ved at desertere stod imidlertid risikoen for at blive fanget. De heldigste kom ved modstandsbevægelsens mellemkomst til Sverige, men mere end et dusin danske desertører endte i galgen eller foran en henrettelsespeloton efter at det tyske militærpoliti i Danmark eller andre steder havde fanget dem. Det var således ofte med livet som indsats at man måtte søge en vej ud af Waffen SS.

Heller ikke de soldater, der blev hårdt sårede, undslap nødvendigvis Waffen SS. Efter endt lazaretophold kunne forholdsvis raske, men ikke frontegnede soldater, risikere at blive overflyttet til en koncentrationslejr frem for at blive hjemsendt. På baggrund af 625 domsudskrifter over tidligere frivillige kan det godtgøres, at alene af disse gjorde mindst ti for en kortere eller længere periode tjeneste i en koncentrationslejr. De fleste ukampdygtige blev sat til kontorarbejde bag fronten, rekrutteret til et af de hjemlige tyske hjælpekorps eller på andre måder nyttiggjort i tysk militærtjeneste. Eksempelvis blev en såret frikorpssoldat på et tysk lazaret ved Vojens beordret til at fungere som tolk ved tyskernes internering af det danske politi i september 1944.

FOR NOGLE kunne det dog lade sig gøre at forlade tjenesten på fuldt legal

vis. I forbindelse med rekrutteringen havde samtlige danske frivillige underskrevet en hvervekontrakt. Denne kunne lyde på to, fire, tolv år eller på krigens længde – hvad denne så end måtte blive. Mange af dem, som havde tegnet en toårig kontrakt, søgte efter dennes udløb om at blive hjemsendt. Fra SS' side forsøgte man at presse dem til fortsat tjeneste, men en række eksempler viser, at de frivillige, som efter kontraktens ophør insisterede på at blive hjemsendt, også blev det.

Bordet fangede imidlertid på anden vis. De frivillige var i stadig højere grad uvelkomne i Danmark. De mange uroligheder i forbindelse med den store efterårsorlov i september-oktober 1942 cementerede skillet mellem de frivillige og deres støtter i DNSAP-kredse på den ene side og en stigende del af den øvrige befolkning på den anden side. Derfor var alternativet til krigstjeneste en hjemkomst til et stadig mere polariseret Danmark, hvor rygget om, at man var tidligere frivillig, umuliggjorde reintegrationen i den brede befolkning. For mange hjemsendte kunne bedste mulighed for at skabe sig en 'civil' tilværelse derfor synes at ligge i deltagelse i et af de tyske hjælpekorps.

DEN SENESTE tids mediedebat har vist, at krigsforbrydelser er godt stof, der let lader sig dramatisere. Det synes helt sikkert, at en mindre gruppe danske frivillige deltog i både spontane overgreb og i befalede forbrydelser, selv om der ikke er belæg i kildematerialet for at gøre nedbrændingen af en kroa-tisk landsby til, 'at de mejede kvinder og børn ned' som en enkelt tv-kanal har gjort det. Selv om de hidtil påviste krigsforbrydelser formodentligt, kun udgør en begrænset del af det samlede antal, blev de fleste danske frivillige

næppe involveret i organiserede krigsforbrydelser eller forbrydelser mod menneskeheden.

Det er dog værd at pege på, at man fra tysk side gjorde meget lidt for at bremse spontane, 'private' krigsforbrydelser, og at det derfor i stort omfang var op til den enkelte soldat og den enkelte officer, hvilken form omgangen med civilister og krigsfanger skulle have. Her var et personligt, moralsk valg altså muligt. For nogle kunne deres kraftige nazistiske motivation formere sig til en personlig, moralsk valg altså muligt. For nogle kunne deres kraftige nazistiske motivation formere sig til en personlig, moralsk valg altså muligt. For nogle kunne deres kraftige nazistiske motivation formere sig til en personlig, moralsk valg altså muligt. For nogle kunne deres kraftige nazistiske motivation formere sig til en personlig, moralsk valg altså muligt.

Et eventuelt godt forhold til civile og krigsfanger kunne dog i stressede situationer blive spoleret og ende i krigsforbrydelser, som det var tilfældet da frikorpset reagerede på fundet af en lem-læstet dansk soldat og kommandøren von Schalburgs død ved ingen fanger at tage den dag. Der var derimod intet spontant over det systematiserede folke-drab, som blev gennemført under dække af partisanbekæmpelse og som også var en del af Østkrigens virkelighed. Her skyldes det formodentlig kun et tilfælde, at hele Frikorps Danmark

ikke blev indsat samlet under 1. SS Brigade til at gennemføre udryddelsesaktioner i Hviderusland.

VORES IGANGVÆRENDE forskning som ovenfor er præsenteret i brudstykker kan forhåbentlig, når den om kort tid er bearbejdet til bogform, betyde en øget offentlig viden om den enkelte frivilliges gerninger og vilkår på Østfronten, hans mentale univers, samt om de relativt begrænsede muligheder for at fortryde rekrutteringen. Dette er ikke mindst nyttigt fordi man hos visse grupper i det danske samfund sporer en nyfiken, men ukritisk interesse for de frivilliges historie. Grundet mangelen på seriøs forskning i emnet har disse interesserede kastet sig over de frivilliges egen historieskrivning som desværre er blevet til på vilkår, der delvist har tvunget dem til at cementere en række myter frem for at give en nuanceret fremstilling af sig selv.

I forbindelse med retsopgøret blev de frivillige forståeligt nok stemplet som landsforrædere. De hjemvendte soldater blev ikke sjældent fremstillet som lettere retarderede og sociale udskud, hvis de ikke bare ansås for fanatiske nazister uden gran af menneskelighed. Der var lille forståelse for, at vejen til Østfronten kunne have form af en glidebane. Som forfatteren Erik Aalbæk Jensen har beskrevet det, gjaldt det, at når først kridtstregen var overskredet forvandlede den sig til en voldgrav, der gjorde det næsten umuligt at komme tilbage 'til den rigtige side.' Nogle af soldaterne organiserede sig siden i veteranforeninger, som for mange var det eneste sted, hvor de kunne finde social accept. De fleste søgte blot at skjule deres deltagelse på Østfronten og ubemærket glide tilbage i det civile liv. Det lykkedes for de fleste, for nogle i en

sådan grad, at hustruer og børn i dag ikke har nogen viden om deres nærmestes fortid.

I løbet af 60'erne og 70'erne kom de frivillige igen på banen. Gennem en række erindringsbøger og mere samlede fremstillinger lykkedes det dem efterhånden at få opbygget deres egen historie som modvægt til den stigmatisering de var blevet udsat for i årene umiddelbart efter krigen. Der blev i denne historiefremstilling lagt vægt på Waffen SS' glørværdige sejre og nederlag, kammeratskabet og ikke mindst på retsopgøret og regeringens angiveligt hykleriske forhold til Frikorps Danmark. Den nazistiske fortid blev der ikke kredset meget om. Ja, faktisk syntes konklusionen nærmest at være at Waffen SS var en forløber for NATO, som blot ønskede at redde demokratiet og forsvare Danmark mod den ekspansive sovjetkommunisme! Da der ud over de rent fordømmende afsnit i større værker om besættelsen næsten kun fandtes de frivilliges egen litteratur, kan det ikke undre, at de frivilliges til tider ganske spændende frontberetninger (sammen med forfatteren Erik Haaests stærkt tendentiøse interview-bøger) fandt et betragteligt publikum. Veteraner fra Østfronten har ligeledes i flere tilfælde afholdt foredrag i hjemmeværnsforeninger.

Det må nu være på tide at anskue de frivillige som en mangetydig gruppe, frem for at anskue dem gennem de briller som samarbejdspolitikken og retsopgøret skabte, og som enten gør dem til ofre for kyniske danske samarbejdspolitikere eller til en uniform hob af fanatiske nazister og landsforrædere. De frivillige traf et selvstændigt og for manges vedkommende et bevidst politisk valg, da de meldte sig til tysk krigstjeneste. Dette valg var imid-

lertid sjældent forbundet med kendskab til Østfrontens realiteter.

På disse realiteter reagerede de frivillige meget forskelligt, da de først kom til fronten. Selv om manges nazistiske overbevisning givet spillede ind, og hjalp dem til at acceptere og i nogle tilfælde ligefrem identificere sig med den tyske krigsførelse og dens metoder, var der også andre, som på forskellig vis søgte at omgøre deres valg. Der var mange skæbner på Østfronten: De modigste og mest desperatte deserterede, andre angrede deres valg i det skjulte og gik i en slags indre eksil.

Endelig er der en mindre og meget aktivt skrivende gruppe som stædigt har forfægtet den række ukorrekte påstande om de frivillige, der med åbningen af krigsforbrydelsesdebatten nu har fået et modspil, der omhandler Østfronten og dens realiteter.

CLAUS BUNDGÅRD
CHRISTENSEN,
PETER SCHARFF SMITH
og NIELS BO POULSEN

Claus Bundgård Christensen, Peter Scharff Smith og Niels Bo Poulsen er historikere, uddannede fra Roskilde Universitetscenter. Kroniken baserer sig på et bogmanuskript om de danske frivillige i Waffen SS, der i øjeblikket er under færdiggørelse.

KRONIKEN I MORGEN:
KASPAR BACH, ASBJØRN HAUGSTRUP,
NICOLAJ HELBERG PETERSEN og
SØREN SASS PEDERSEN
Opåret kommer fra midten
– fire unge radikale taler ud

En Kronik er på ca. 16.000 enheder eller 2400 ord. Manuskript, diskette og evt. portræt af kronikeren sendes til Kronikredaktionen.